

2003/1

2003/1

NIZOZEMSKÉ

LISTY

OBČASNÍK

ČECHŮ

A

SLOVÁKŮ

V

HOLANDECKU

V TOMTO ČÍSLE:

J. Diamant
R. Erben
E. Horová
D. vd Horst
I. Gařourek
J. Kantůrek
M. Korčeková
J. Kuderjavý
L. Malinský
K. Neveu
V. Pokorná
K.A. Pokorný
K. Pospíšil
H. Renner
H. Schenková
V. Sadrak II.
V. Havel j.h.
M. Horníček j.h.
J. Satinský j.h.

ROČNÍK DESÁTÝ

ČÍSLO 1

2003

DEN NIZOZEMSKÝCH LISTŮ s JIŘINOU BOHDALOVOU
24. května 2003 v hotelu BIJHORST – WASSENAAR
Podrobnosti na pozvánkách včas

PŘES ČTYŘICET LET EXILU - PŘES PŮL STOLETÍ V HOLANDSKU

IVAN GAĎOUREK

Masaryka jsem měl, s výjimkou jednoho svazku, pročteného již na gymnáziu ve Strážnici na Slovácku. Po maturitě v roce 1942 jsem se dal zapsat na kurs angličtiny na English Institute v Brně, který pod nacisty byl přejmenován na Ústav moderních řečí. Měli jsme ještě rodilé Brity za učitele, měli jsme tři hodiny denně výuky angličtiny a navykli si mluvit spolu anglicky i mimo školu. Víím, že mě tehdy už zarazilo, že za tři měsíce jsme se naučili lépe anglicky, než za léta klopocení na střední škole, francouzsky.

Abychom zastřeli smýšlení, dali jsme si oficiálně na program i dvě hodiny němčiny týdně. Sudeťáci však na to nenaletěli a nasadili nás, celou třídu, jako pomocné dělníky do Zbrojovky v Zábřovicích. A tak jsme se hromadně octli v přeškolovacím kurzu, kde dostali vyučení; já jsem se, mimo jiné, stal soustružníkem. Světlou stránkou nasazení bylo, že my po pod německými 'Werkschutzi' mluvili spolu nahlas anglicky, jeden student dramatiky nám dokonce deklamoval Shakespeara.

Po měsících nás rozptýlili po továrně. A tu jsme byli konfrontováni s mravním dilema porobených lidí: nejen být obětmi mocipánů, ale - výrobou zbraní - spoluúčastníky vražd a konaného bezpráví. Tak začala nebezpečná hra: organizování skupin, zpomalení výroby, pašování zbraní. Kromě toho jsme zůstali studenty. V prvních měsících jsem se dal na soukromý kurs psychologie, v šupletí přeškolovacího kurzu jsem měl knihu *La sociologie* od Marcel Déata. Sudeťácký režim se to snažil překazit: držel nás v továrně po 12 hodin denně. Horší bylo, když nás nasadili do směn: jeden týden přes den, druhý směny noční. Účast na kurzech byla znemožněna, i když jsem si vzal namísto střídání směn stále (nepopulární) noční směny. Dlouho jsem to totiž nevydržel (spával 3-4 hodiny přes den) - a skončil s krevním tlakem kolem 200 ve špitále. Po návratu do práce jsem zjistil, že zpomalené tempo práce bylo zvýšené k jizlivé radosti vedoucího inženýra z Bavorska, naše organizace rozbita. I pak jsem měl útěchu: jsa nekuřák, vyměnil jsem své přiděly na tabák za dvě kila sádla. A to sádlo pak vyměnil za dva brožované svazky Masarykovy *Otázky sociální*. Tu jsem pak po kouscích študoval a půl druhého roku v dlouhých nocích u brusičky v hlavě překusoval. Není divu, že jsem se poté nikdy nemohl stát a nestal komunistou...

Ke konci války to bylo aktuální. O nás mladé byl zájem, jak z 'východní', tak ze 'západní' strany. Jako mnozí ostatní byl jsem nominálním členem obou odbojových organizací. Podařilo se mi koncem války ze Zbrojovky utéct na domovské Slovácko, i ruční granáty byly - ale moc jsme toho nenabojovali. A bylo to ještě před koncem války, kdy nám vedoucí brněnské skupiny začal politicky otvírat oči.

Vlastislav Chalupa byl, coby student práv, nacisty zatčen. Propuštěn ze Sachsenhausenu, začal odbojovým pracovníkům přednášet teorii politiky. Jako duchovní žák ekonoma Karla Engliše napsal též první učebnici politologie v našich zemích. On to byl, kdo nás, někdy v zimě 1944/1945, upozornil na to, že jako demokratičtí Čechoslováci nemáme nepřitele jednoho, ale dva. Na základě studia Stalinových *Otázek Leninismu* a sledování současné situace v Maďarsku a v Polsku udělal diagnózu komunistického náporu k moci, předpověděl skoro do detailů 'Vítězný únor 1948': taktiku komunistů tvořit socialistický blok v národní frontě, pak se sociálními demokraty proti národním socialistům; předpověděl, že převrat bude v hlavním městě, že jej provedou rudou armádou ozbrojené závodní milice, atd.

Hned po květnu jsme, celá skupina, začali proti totalitním plánům pracovat. Snad kvůli jazykovým znalostem, mně připadl úkol, sledovat 'západní cizinu'. Již v létě 1945 se nám podařilo prolomit komunistický pokus o izolaci západních účastníků na Světovém kongresu studentstva v Praze. Z Brna jsme vyslali do Prahy co by tlumočnický demokraticky smýšlející

studenty anglistiky a ne komunisty. Byli jsme přijati Janem Masarykem v Černínském paláci, ale ministr Nejedlý se vypravil do Brna zvláště nám vyhubovat: dal si nás svolat a zlostně (opravdu bez emocionální kontroly!) dupal a volal, že na nás reakcionáře čas přijde.

V březnu jsem byl delegován do Dánska, na tříměsíční kurs studentů ze Skandinávie, Francie, Anglie a Holandska. V dubnu 1946 jsem tam konal přednášku o 'Ohrožení demokracie v Československu'. Z Nizozemí vybrali též deset studujících na univerzitách či technikách: mezi nimi bylo i jedno děvče, má budoucí manželka.

Na podzim 1946 na filosofické fakultě v Brně, bylo rušno: konaly se volby do předsednictva Spolku posluchačů. Ten byl po válce zcela obsazen komunisty, z 22 referátů ponechali jen jeden pro 'jinověrce'. Nám se podařilo utvořit koalici všech nekomunistických stran a v prvních svobodných volbách jsme situaci zcela obrátili a ponechali komunistům jen 'společenský referát'.

Sám jsem byl zvolen předsedou, za národní socialisty. Měl jsem to tudíž pro situaci po vítězném únoru velmi dobré! Studoval jsem sociologii a filozofii, pod Bláhou a Fischerem, než toho jmenovali prvním rektorem nové univerzity v Olomouci; a pod Štěpaníkem a Vachkem anglistiku, jež mě stála hromadu zbytečného dření a zatížení paměti - fonetickými pravidly a výjimkami v dobách staletí vzdálených. Díky tomu předsednictví se mi dostalo jedné velké pocty: jako reprezentant studentů jsem byl pozván k slavnostní hostině na počest ministra/profesora Gerard van der Leeuw, který dostal čestný doktorát Masarykovy univerzity. Připíjelo se francouzsky, čehož jsem se polekal, když mi rektor poslal listek, abych jako za studenty taky něco řekl. Tak jsem volil proti své středoškolské franštině angličtinu a ujistil holandského hosta, že naši studenti demokracii věrní zůstanou, ať to laskavě sdělí holandským kolegům. Van der Leeuw děkoval všem plynou franštinou - nakonec se však na mě obrátil a anglicky mne ujistil, že studentům náš slib sdělí.

Byly to rušné doby, vedle studií intenzivní práce politická; členové naší skupiny byli činnými v rozličných stranách, byli jsme tak trochu zednářsky organizováni. Chalupa z nás nejrychleji dostudoval a dostal se do sekretariátu Zenkla v Praze, odkud řídil volební kampaň pro rok 1948. Zřejmě úspěšně, neb komunisté na podzim '47 uznali, že to demokratickou cestou nepůjde - a rozhodli pro násilí, pro puč.

Já dostudoval právě ve dny 'vítězného února'. Vysvědčení o druhé státnici jsem obdržel současně se zprávou, že pasy do ciziny se stahují, cesty do ciziny zakazují. Co dělat - nám bylo jasné. Jedna část naší (ještě převážně: odbojové) skupiny bude řídit odboj, druhá půjde do ciziny. Spojení jsme plánovali přes holandské velvyslanectví - jak se ukázalo, chybou Holanďanů, proradně. Povolný, také již v Praze, šel první 'za kopečky', převeden Chalupovou organizací; já měl následovat, ale převod 'vypadl' zatýkáním v Plzni. Podařilo se mi navázat na studenty z Prahy a přes hranice jsem šel někde u Františkových Lázní, podíraje starostu Sokola A. Hřebíka. Do smrti nezapomenu, jak slastně chutnala první noc (ze 27. na 28. května) na svobodě - na podlaze hájovny někde u Selbuu v Německu. A pak jsem putoval od jednoho záchytného tábora za druhým, abych dohnal Mojžíra Povolného.

První týdny exilu byly krušné. Počátkem léta 1948 prodělávalo Německo měnovou reformu. Staré peníze stáhli z cirkulace a nové uprchlíkům nedali. Tak jsme byli zcela odkázáni na zásobování uprchlických táborů vedeným Němci, pod americkým dozorem. Ti ovšem shráblí peníze na zásobování do vlastní kapsy a my uprchlíci třeli bídu. Za necelý měsíc jsem byl třikrát svědkem, že vedoucího pro zpronevěru vyměnili. Hlad byl takový, že i židovští krajané, s táborovými čísly na pažích, doznávali v Osvětimi více kalorií. My ale pracovat nemuseli, já si půjčoval knížky v obecní knihovně v Herbornu. A ještě v srpnu jsem se skoro náhodou dostal do vlaku, přivážejícího UAF-studenty do Holandska.

UAF (Universitair Asyl Fonds) se jmenovala spontánní akce holandských studentů. Když uslyšeli o vylučování svých kolegů ze studia v naší republice, odhlasovali si ročně obětovat 1

gulden na osobu, a za ty peníze umožnit padesáti našim studentům volné studium zde v zemi. Ohlásili to přes BBC do republiky, vyslali si delegaci vlastních spolků kolegy od nás vybrat a prověřit. Má snoubenka o akci věděla a s organizátory se znala. A tak, i když jsem nikdy finanční podpory nebral, poskytli mi jak dopravu, tak i právní ochranu.

I když jsem se ubytoval v domě rodičů snoubenky, předsevzal jsem si sám na sebe si vydělat. Nebylo to snadné. Anglista z Československa učit nás angličtinu? No to, holenku, nejde! Poběhal jsem všechny ústavy moderních řečí v Haagu, bezvýsledně. Na řeči Holanďané si vždy brali učitele z první ruky. Více štěstí mi přálo pokud šlo o zaměstnání nové, ještě málo známé. Institut preventivního lékařství v Leidenu hledal dokumentalistu. Žádný z tamních profesorů nevěděl, co to vlastně znamená, já také ne - a tak jsem to vzal. Hledal jsem pak hodiny vědeckou literaturu o banánové mušce, o fyziologicky prozkoušené židli na sezení, literaturu toxikologickou, bakteriologickou i psychologickou. Znalost Masarykovy knihy (*Versuch einer concreten Logik*) mi umožnila i teoreticky přispět k problému třídění poznatků, na němž se celá dokumentace zakládá.

Současně se zaměstnáním jsem se již na podzim 1948 dal do studia. V Leidenu právě se sociologii začali, pod vedením profesora dr. F. van Heeka, jako nepovinné učení na právnické fakultě. Můj diplom, podepsaný sociologem **I.A. Bláhou**, mi ovšem neuznali, musel jsem všechny předměty dělat znovu. Bylo toho asi osm zkoušek (*tentamens*) a já je zvládl za necelé dva roky, mimo plné zaměstnání. V červnu 1950 jsem byl prvním sociologem vystudovaným v Leiden, dokonce s vyznamenáním. Na lékařském institutě mi hned nato změnili pozici a stal jsem se sociologickým badatelem v oddělení duševního zdraví. Zkoumal jsem pak sociální strukturu a životní procesy holandské společnosti, problém technologických změn v ocelárnách sedmi západoevropských zemí, problémy mobility dělnictva v Evropském Společenství, atd. Anketa kuřáckých a pijáckých návyků (s celonárodním reprezentativním populačním vzorkem) byla první svého druhu. To vše snad bylo důvodem, že mne v roce 1958, co by autora již čtyř sociologických publikací, jmenovali řádným profesorem na univerzitě v Groningen.

Bylo to léta přeplněná prací - snad jen díky životu za okupace jsem na vše stačil. Studoval jsem z knih, které jsem četl při cestě do práce ve vlaku a v tramvajích, doma až do půlnoci. To je po večerech, když nebyla práce 'pro naši věc'. My byli i v padesátých letech na prvním místě *exulanty*, a pak teprve studenty a řádnými holandskými občany. Přes vojenského ataše v Praze jsem dostával pravidelně zprávy od domácí skupiny odboje (DoS); ty, doplněné četbou předplaceného *Rudého práva* a hovory s čerstvými uprchlíky vykreslily obraz kolektivizace a nastolení totalitního režimu v Československu. Zprávy jsme posílali dál: Jostenovi do Londýna, vedení v Paříži. Jako sociolog jsem je zpracoval do disertační práce (*The Political Control of Czechoslovakia*), kterou jsem obhajoval v roce 1953. A byla tu i činnost organizační: činnost v místním krajanském spolku ('T.G. Masaryk'), cesty za Povolným i Chalupou do Paříže, organizace Pracovní Skupiny, kterou jsme vybrali z asi 45 našich studentů UAF.

Na rodinný život byl sotva čas. V květnu 1949 jsme se s tím 'děvčetem z Dánska' přece jen vzali. Ona vystudovala v Leidenu franštinu, učila v Haagu na střední škole a byla moc hodnou maminkou pro Miladu a Májenku, které se nám počátkem padesátých let narodily. Pro mne byla ideální manželkou; dělali jsme a prožívali všechno spolu. Naučila se plyně česky, vařila tu a tam pro opozdilé české hosty (bez brblání!) a opravovala všechno, co jsem kdy napsal: holandsky, anglicky - ba i česky!

V Haagu jsme s Povolným založili *Stichting* pod názvem "Československý zahraniční ústav v exilu", který sdružoval 'pracovní skupiny' v mnoha zemích. Nás šest studentů (mezi nimi ještě žijící Hrouda a Weis) tvořilo 'PS-Holandsko'. Scházeli jsme se pravidelně - později měli i úkol: tisknout a kolportovat časopis *Ústavu*, pod názvem *Tribuna*. Neměli jsme na něj žádné subvence, téměř všechno se dělalo za vlastní peníze, z 'ústavní daně', kterou jsme si dobrovolně uložili. *Tribuna* přinášela zprávy o domově, úvahy psali exulanti z Paříže, Mnichova - vlastně

z celého světa. Hodně uprchlíků z těch prvních dob se obávalo třetí světové války - a volilo asyl v Kanadě i daleké Austrálii. Těm byl pak náš časopis, zasílaný až v 1300 exemplářích, velice vzácný. A informace Západu? Nezapomínejme, že my pracovali již v době, kdy ještě nebylo Radio Free Europe. Sir Bruce Lockhart citoval pasáže z mé knihy, přeložené i v českém vysílání BBC...

Snad typické pro naši poválečnou generaci - zaměření bylo poněkud levicové. Mnozí z nás přisuzovali politické fiasko 1948 právě rozdělené levici - na tři soupeřící socialistické strany - a chtěli po vzoru Holandska a Velké Británie tvořit jednotnou Stranu Práce. Sám jsem byl posedlý myšlenkou důsledné demokratizace - nejen v politice, i v církvích, ve školách, ve správních radách a hlavně v rodinách - 'skupinové demokracie'.

Během let náš Ústav ztrácel na vervě. Snad to bylo konkurencí (RFE, *Skutečnost*, americká vysílání, atd.), snad přizpůsobením exulantů životu v nových mateřských zemích. Rok 1968 pak mnohé z nás 'zlomil.' Po létech drobné práce (my mj. zasílali zmenšená vydání jak *Tribuny* tak *Skutečnosti* na četné adresy v republice!) - nová okupace a represe demokratických sil doma. Nová vlna uprchlíků nepřinesla nových podnětů. Oni viděli zejména lepší sociální pozice, které my jsme si po dvaceti létech vybudovali. A my v nich viděli spíše ekonomické emigranty, než politické exulanty. A jak už zákon o 'self-fulfilling prophecy' káže - praxe dala percepci zapravdu.

Sám jsem věnoval uvolněnou energii sociologickým výzkumům. Sbíral jsem data o morálce a absencích v 18 největších podnicích v Holandsku (neméně než 2,227 dělníky vyplněných dotazníků), dal po dvakrát interviewovat reprezentativní vzorek asi 1,300 občanů, abych zjistil změny v jejich smýšlení (normy a hodnoty) a chování (sociální role). Napsal jsem přes tisíce stran holandských a anglických publikací. Práce našla odezvu: jmenovali mne členem Královské Akademie věd, udělili i čestný doktorát v Utrechtu.

Po listopadu 1989 přišlo dojemné shledání se členy naší Domácí Skupiny. Jak se ukázalo, byli všichni pozavíráni a odsouzeni pro velezradu až na 15 let. Tři, co přežili uranové doly u Jáchymova, se hlásili znovu k činnosti. My tři z exilu jsme s nimi založili v Brně na Masarykově univerzitě Mezinárodní politologický ústav, konali přednášky, zprostředkovali literaturu. Bohužel došlo i k rozčarování. Ukázalo se, že vedoucí, Chalupa, byl ještě roku 1948 Státní bezpečností tajně zatčen a přinucen ke kolaboraci. Svědčí o jeho silné vůli a inteligenci, že se mu podařilo dostat na Západ přátele, manželku s dítětem i sebe sama - a dokonce se vymanit ze šantáže komunistů a pracovat pro demokracii. Co ale nedokázal - být věrný svým přátelům. Ani nejbližším spolupracovníkům v exilu, ani žalářovaným v uranových dolech se slovem o zatčení nezmínil, předstíral, že StB nekontrolovala jeho, ale on ji. To bylo pro bývalé politické vězně příliš silné koření - roztrpčení zavládlo a panovalo až do jeho smrti, minulého roku. A kdo má pochopení pro infiltrovanou práci exilu?

Zeptá-li se někdo - stálo to plahočení (nocovat v studentských kolejích, v pařížském hotýlku, opisovat zprávy až do půlnoci, cyklostylovat na aparátě z 1914, atd.) za to? Kdyby ti bylo dáno prožít vše znovu, jak bys rozhodl? Snad ještě méně důvěry, i k těm nejbližším, a i k spojencům. Ale jinak - zápas o lepší zítřky jde dál...

